

Kulturhistorisk inventering

IDRE KYRKA

Idre socken, Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2018:6

Svenska kyrkan

 **Dalarnas
museum**

Kulturhistorisk inventering

IDRE KYRKA

Idre-Särna församling
Idre socken, Älvdalens kommun
Dalarnas län

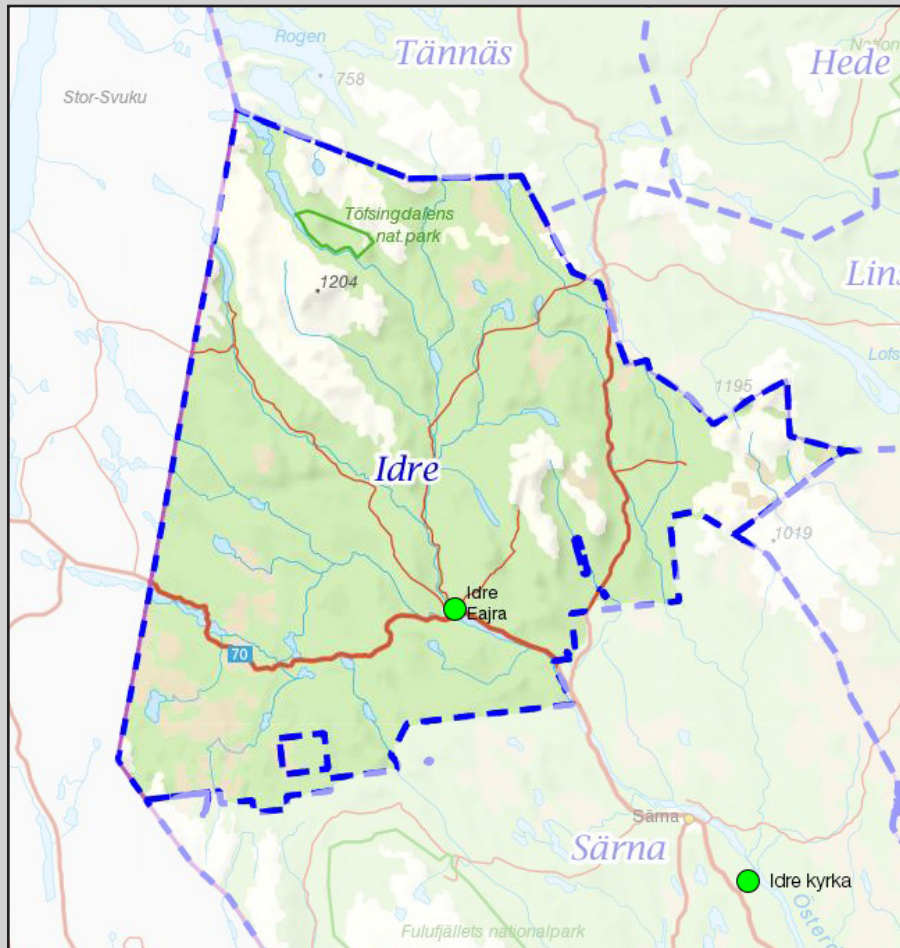
Antikvarisk rapport 2018:6
Dnr: 16/15

FÖRFATTARE: Adam Moll

Foton: Där inget annat anges är foton tagna av
Adam Moll och Simon Langwagen, Dalarnas museum

INNEHÅLL

INLEDNING.....	7
Bakgrund.....	7
Syfte.....	7
Mål.....	7
Användningsområden.....	7
Rapportens upplägg.....	7
Process och metod.....	8
Kulturhistoriskt värde.....	8
 HISTORIK OCH UTFORMNING.....	11
Kyrkomiljön.....	12
Kyrkobyggnaden.....	13
Interiör.....	14
Kronologi.....	15
 KULTURHISTORISK VÄRDERING.....	17
 KÄLLOR.....	18

Geografi

Idre socken ligger längst upp i norra Dalarna. Tillsammans med Särna socken tillhörde Idre innan 1645 Norge. Idre församling var en medeltida utbrytning ur Särna församling men uppgick 2010 i Idre-Särna församling. Inom socknen finns Öster- och Västerdalälvarnas källflöden, och Idre kyrkby ligger där källflödena bildar Österdalälven. Bebyggelsen är koncentrerad till älvdalarna, och utanför dem består socknen till största del av skog, myrar och lågfjäll. I socknen finns Sveriges sydligaste sameby. Under 1900-talet började socknen bli föremål för turism, och i dag är turismen en av de viktigaste näringarna i trakten.

Idre kyrka skyddas som kyrkligt kulturminne enligt kulturmiljölagen 4 kap. 3 §.

INLEDNING

Bakgrund

På uppdrag av Västerås stift har Dalarnas museum genomfört en inventering av Idre kyrka. Fältarbetet genomfördes under sommaren 2017 av byggnadsantikvarie Adam Moll och yrkespraktiserande antikvarie Simon Langwagen från Uppsala universitet Campus Gotland. Den här inventeringen är en del av det större stiftsprojektet *Moderna kyrkor i Dalarna*, vars syfte varit att inventera kyrkobyggnader som ägs av Svenska kyrkan i Dalarnas län och som uppförts under perioden 1930–1981. Liknande inventeringar har även utförts i de delar av Västerås stift som ligger i Västmanlands och Örebro län.

Moderna kyrkor i Dalarna är en del av projektet *Dalamodernismen* som syftar till att översiktligt dokumentera och kulturhistoriskt karaktärisera och bedöma byggnader och bebyggelsemiljöer i Dalarna uppförda under perioden 1930-1980. Projektet genomförs av Dalarnas museum.

Projektet är även en fortsättning på projektet *Västerås stift – moderna kyrkor*.

Syfte

Inventeringens syfte har varit att identifiera och översiktligt dokumentera kyrkobyggnaden och dess kulturhistoriska värden. Vidare har syftet även varit att belysa de moderna kyrkomiljöerna som en del av det moderna samhällets framväxt och förändring.

Mål

- Att genom samverkan öka kunskapsnivån och medvetenheten av Svenska kyrkans moderna bebyggelse och miljöer i Dalarnas län, Västerås stift.
- Genom att sprida kunskapen om modernismens kyrkobyggande öka känslan av delaktighet i det kyrkliga kulturarvet.
- Att öka kunskapen och förståelsen för det moderna kyrkobyggandets gestaltning, arkitektoniska uttryck och kulturhistoriska värde.
- Att förstå hur de teologiska förändringarna och demokratiseringen av liturgin har påverkat synen på kyrkorummet och dess gestaltning och arkitektur.
- Att skapa ett underlag för planering av underhåll och förvaltning av kyrkobyggnaderna.

Användningsområden

Stift, länsstyrelse, och förvaltare får bättre överblick och beslutsunderlag för att i handläggning och förvaltning värna de kulturhistoriska värdena i de moderna kyrkorna. Underlaget är av vikt vid exempelvis större och mindre vårdinsatser, ombyggnationer och avyttring.

Genom en större kunskap och medvetenhet om modernismens kyrkobyggande, dess uttryck, kvalitéer och kulturhistoriska värden, skapas möjligheter till att bättre hävda deras specifika värden och få till stånd underhåll som tar till hänsyn dessa.

Rapportens upplägg

I rapportens huvuddel redovisas det bakomliggande arbetet, en historik över byggnadens tillkomst och förändringar samt en övergripande kulturhistorisk värdering av byggnaden i sin helhet. Som bilagor finns beskrivningar av alla rum i byggnaden, huvudsakligen redovisade i tabellform. I tabellerna är enskilda byggnadsdelar beskrivna och värderade.

Kyrkorummets fasta inredning är till stor del klädd med masonit som bemålats.

Process och metod

Inventeringen började med arkivstudier i kyrkoarkiven. Arkivunderökningarna har varit en stor del av arbetet, för att titta på de handlingarna som berört byggnadernas tillkomst och förändringar. Större delen av arkivhandlingarna finns på Uppsala landsarkiv, ULA. Omfattningen på handlingar för de olika kyrkorna varierar kraftigt, från att vara näst intill obefintligt till att vara mycket omfattande. Materialet har sedan sammanställts till denna rapport.

Efter arkivstudierna vidtog inventeringsarbete i fält där varje kyrka dokumenterades i ord och bild rum för rum. Efter fasen med dokumentationsarbete och historiska efterforskningar bearbetades det insamlade materialet i en värderingsprocess som utgår från den arbetsprocess som beskrivs i Axel Unnerbäcks *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse*, tillsammans med tankegods från Riksantikvarieämbetets *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval*. Begreppsvärlden som används i Unnerbäcksmetoden beskrivs närmare i Bilaga 1.

Alla moment i arbetsprocessen har genererat rapportmaterial, och själva rapportskrivningen bestod främst i att sammanställa de olika pusselbitarna. Arbetsprocessens sista moment var layout samt kart- och bildredigering.

Kulturbistorisk värde

En kulturbistorisk värdering går ut på att fastställa varför en kyrkobyggnad eller motsvarande miljö är värdefull för samhället idag. En kulturbistorisk värdering utförs vanligen genom att en byggnadsantikvarie metodologiskt undersöker byggnadens kvaliteter och egenskaper, sätter in dem i ett större sammanhang och förklarar hur byggnaden är värdefull och varför. Genom att utgå ifrån en värderingsmetod som är väl förankrad inom kulturarvssektorn blir resultaten av värderingen jämförbara med andra liknande värderingar och kan ligga till grund för hållbara beslut om en byggnad eller miljö. En metodologiskt utförd kulturbistorisk värdering är öppen för kritisk granskning eftersom den är möjlig att återskapa. Detta är en förutsättning för hållbar kulturmiljövård.

Kyrkans långhus har tydligt markerade pilastrar.

Runda fönster sitter på tornet och vid korets dopnisch.

Tornet är karaktäristiskt för arkitekten.

Ett av två gestaltungsförslag som Knut Nordenskjöld upprättade 30 september 1930. Källa: ULA

HISTORIK OCH UTFORMNING

Historik, utformning och kronologi delvis hämtade från Darphin, Jean-Paul, *Kulturbeskrivning, Idre kyrka*, 2005.

Idre kyrka utgör Dalarnas och Västerås stifts nordligaste sockenkyrka. Området, som fram till 1645 tillhörde Norge, koloniserades från väster. Förbi Idre och längs Österdalälven löper den uråldriga vägen mellan Siljansbygden och Norge. Idre utgjorde länge en anhalt längs den gamla "Kopparleden" som sträckte sig mellan Falun och Röros. Området är en utpräglad fjäll- och skogsbygd med myrmark som även är samekulturens sydligaste utpost. Såväl byn som bygden är numera starkt präglade av fjällturismen.

Platsen för den nuvarande kyrkan i Idre, är en mycket gammal gudstjänst- och kyrkplats. Redan under medeltiden samlades befolkningen där, kring ett kors, för att hålla gudstjänst i det fria. Det är inte klarlagt när den första kyrkan uppfördes i Idre, men enligt vissa källor ska en kyrkobyggnad ha förekommit på platsen redan på 1400- eller 1500-talet. Beskrivningar från 1624 finns av en liten spånklädd kyrka på platsen. Trots en rad om- och tillbyggnader ansågs på 1780-talet det lilla kapellet vara nedslitet och utdömt. Ett planerat nybygge kunde dock inte förverkligas. År 1831 beskrevs kapellet som "litet, ruttnadt och mossbeväxt" med ytterligare brister. Fattigdom och krig omöjliggjorde fortsatt uppförandet av en ny kyrkobyggnad.

Inte förrän 1842 kunde drömmen om en ny kyrka förverkligas. Den nya kyrkan, som uppfördes efter ritningar från 1835 av arkitekt C. Ståhl, hade ett enkelt och sparsmakat yttre. Byggnationen skedde förhastat och orsakade snabbt problem med byggnaden. Tornet var bristfälligt och kyrkorummet saknade uppvärmning. I samband med biskop Billings visitation år 1894 aktualiserades åter ett nytt kyrkobygge.

Arkitekt G. Améen ritade ett förslag som antogs år 1908. Den 20 september år 1914 invigdes en falurödfärgad korskyrka med ett mäktigt centraltorn, vars spira syntes vida omkring. Kyrkan var uppförd på bergssluttningen i norr, på en tomt som skänktes av dåvarande kyrkvärden. Glädjen över den nya kyrkan varade bara i elva år, i november 1925 brann byggnaden ned.

Sakristieutbyggnaden är liten men välproportionerad.

Efter branden användes till en början den gamla kyrkobyggnaden nere vid sjön, som en period använts som hembygdsmuseum efter att 1914 års kyrka uppförts. Byggnaden var dock inte ändamålsenlig som gudstjänstlokal, så istället skissades två nya huvudförslag fram: att bygga en ny kyrka på den brunna tomten eller att riva den gamla kyrkan och bygga ny där. Domkapitlet och Kungl. Byggnadsstyrelsen förespråkade det första alternativet men församlingen ville ha det andra, och fattade ett beslut om att gå vidare enligt alternativ två. Beslutet togs dock inte i ordning utan överklagades till länsstyrelsen som upphävde det. Efter en omröstning 21 juni 1931 där alternativ ett fick 174 röster och alternativ två fick 233 röster beslöts det slutligen att låta uppföra en ny kyrka på den gamla platsen vid Idresjön, där tidigare kyrkor legat.

Till arkitekt valdes Knut Nordenskjöld och den 19 november 1933 kunde den nya kyrkan invigas, Idres fjärde kända kyrka i ordningen. Den fick en utformning och stil som påminner om gamla kyrkan, vilken övergivits 1914 men fått stå kvar tills den revs för att lämna plats åt sin efterföljare. Nuvarande kyrka är tidstypisk och till stor del ett exempel på den nordiska klassicism som dominerade arkitekturen några år tidigare, på 1920-talet.

Kyrkomiljön

Nuvarande kyrkobyggnad är uppförd vid Idresjöns norra strand, söder om riksvägen som genomkorsar Idre kyrkby. Kyrkobyggnaden är uppförd på en låg udde i anslutning till den s.k. Kyrkviken. Udden har skapats av en bäck som rinner runt kyrkotomten i norr och öster. I söder, mot sjön, har strandområdet karaktär av naturtomt, men strandpartiet längs med kyrkogårdsmuren har en planterad rad av björkar.

I nordväst ligger prästgården med sin stora tomt och mellan kyrkan och denna finns en större plan som brukas som parkeringsplats.

Kyrkan omringas åt alla håll av kyrkogården som omgärdas i sydväst och i nordväst av en mur av natursten. Området med kyrka, prästgård och kyrkogård utgör ett avskilt sammanhängande miljö i närheten av byns övriga bebyggelse.

Ingång till kyrkan sker i väster genom tornet.

Kyrkogårdsplatsen är äldre än nuvarande kyrka, och kan ha anor som sträcker sig så långt tillbaka som till den första kyrkan som uppfördes på platsen under sen medeltid. I kyrkogårdens nordvästra hörn skall ursprungligen ett kors ha stått, där de första gudstjänsterna förrättades i det fria. Gravplatsen bör ha brukats fram till 1910-talet då den nya kyrkan uppfördes på ny plats på bergsslutningen i norr. Kyrkogården som den ser ut i dag utformades på 1930-talet i samband med uppförandet av 1933 års kyrka. Den färdigställdes, liksom muren, några år senare.

Kyrkobyggnaden

Idre kyrka är uppförd som salskyrka med rakt avslutat kor och rektangulärt långhus under sadeltak. Tornet i väster har kvadratisk plan och avsmalnande spira i tre våningar som avslutas med lanternin, även den med kvadratisk plan. Tornet har en utpräglad klassiserande utformning med påkostad utsmyckning. Den lilla sakristian är vinkelbyggd mot långhusets norra sida, i höjd med koret, och har en ingång ansluten till en hög stentrappa mot norr. Under koret finns en källare, med ingång i öster. Kyrkans entré är förlagd till tornets västra sida. Entrén har stentrappa av röd granit, som kompletterats på senare tid med handikappramp och räcke.

Kyrkobyggnaden är uppförd helt av timmer på stengrund av röd granit, och med spåntad panelbeklädnad såväl in- som utvändigt. Långhus och sakristia har sadeltak täckta med svartmålad plåt lagd i band utan falsning. Långhuset har plåtbeklädd skorsten (från pannrummet under koret) i norra takfallet, i höjd med sakristian.

Kyrkan präglas av en stark och renodlad nordisk klassicism som var tongivande under 1920-talet. Till viss del påminner nuvarande kyrka om dess föregångare på platsen.

Interiör

Interiören gjordes enkel och rätlinjig, stilren och med sparsam utsmyckning. Kyrkorummet domineras av ljus färgsättning målad med äggoljetempera och det luftiga intrycket förstärks av de stora fönstersystemen. En stor del av den fasta inredningen är tillverkad av träfiberskivor, sannolikt masonit eller motsvarande, som målats eller marmoreras. Hela kyrkans inredning är homogen och samtida med kyrkan. Den är i stort helt bevarad och oförändrad, även i detaljerna.

Kyrkorummet är ljust och enkelt.

Koret har indragna sidor i förhållande till långhuset. Det har nisch i söder mot det runda fönstret, vilket utgör dopkoret, och nisch i norr mot sakristians dörr. Den södra nischen har skåpdörrar i kortsidorna. I mittgångens axel har koret en svagt indragen och brunmålad nisch med rundbåge. I nischen hänger ett triumfkrucifix. Koret har träpodium som är förhöjt med tre steg i förhållande till kyrkorummet.

Från vapenhuset leder en dörrförsedd trappa till tornkammaren och läktaren. Vapenhuset skiljs från kyrkorummet genom pardörrar med samma utförande som kyrkans port. Tornkammaren har en säregen inredning. Textilskåp, trapphusvägg och torndörr har bl.a. rusticeringar i fält samt lister och korsrader i metall. På västra väggen hänger även en träsnidad stiliserad sol.

Kyrkan har två slutna bänkkvarter som ger plats åt 250 personer. På främsta bänkraden, på båda sidor om mittgången, stod två tidigare obelisker som bar upp varsin gyllene stjärna. De är numera flyttade till korväggen och uppställda på altarringen. Koret har en gråmålad väggbänk mot södra sidan.

På läktaren i väster står orgeln indragen i höjd med läktarens mitt. Den ursprungliga orgeln från 1933 ersattes 1971 med en Hammarberg-orgel med två manualer och pedal. Sammanlagt har den 13 stämmor. Bakom orgeln finns en välvd öppning mot tornkammaren som nås från vapenhuset.

I kyrkans klockkammare, i tornet, hänger tre klockor. ”Storklockan” och ”Lillklockan” tillkom i samband med kyrkans invigning 1933, men de är gjutna tidigare som beredskapsuppdrag och inköpta från lager. Den tredje klockan tjänar som slagverk till tornuret. Denna klocka, som räddades från branden 1925, flyttades först till en stapel vid Gammelkyrkan och därefter till den nya kyrkan. Klockan är en stållocka som är tillverkad i Bochum, år 1875.

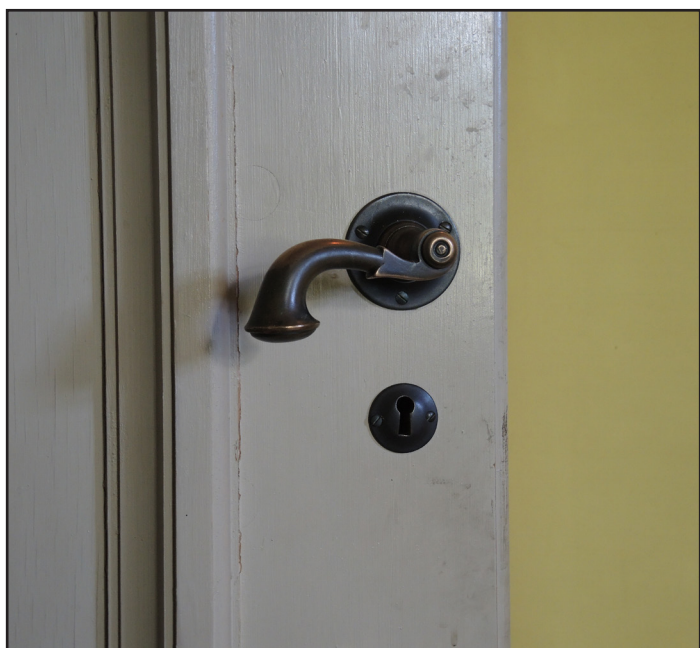
Altaret med de två flyttade obeliskerna.

Kronologi

Årtal:	Händelse:	Källa:
1624	Uppgifter om en spånklädd kyrka, låg på ungefär samma plats som nuvarande.	Ahlberg, 1996
1780-tal	Kyrkobyggnaden döms ut efter en längre tids förfall.	Ahlberg, 1996
1835	Förslag till ny kyrka antas efter ritningar av arkitekt C. Ståhl.	Ahlberg, 1996
1842	Ny kyrka ("Gammelkyrkan"). Ersätter föregångaren. Uppförd vid samma plats som föregångaren, vid Idresjön. Ritningar från 1832. Byggmästare var E. Larsson.	Julbok, 1915
1845	Den gamla kyrkan rivs och inventarierna auktioneras ut.	Ahlberg, 1996
1914	Ny kyrka uppförs på ny plats, på berget och öster om landsvägen efter förslag från 1908 av arkitekt G. Améen.	Ahlberg, 1996
1925	Den nya kyrkan brinner ned till grunden.	Mora tidning, 1925
1926	"Gammelkyrkan", vid Idresjön återtas i bruk tillfälligt. Provisorisk klockstapel uppförs till den kyrkklocka som räddats från branden.	Ahlberg, 1996
1932	"Gammelkyrkan" rivs för att lämna plats åt nuvarande kyrka.	Ahlberg, 1996
1933	Ny kyrka invigs på gamla kyrkplatsen vid Idresjön efter ritningar från arkitekt Knut Nordenskjöld. Även ny kyrkogård. Kyrkogårdsmuren uppförs några år senare.	Ahlberg, 1996
1970-tal	Installation av elvärme.	Dalarnas museums arkiv
1985–86	Yttre ommålning.	Dalarnas museums arkiv
1987	Riksantikvarieämbetet godkänner att de två främsta bänkarna tas bort. Däremot ges inte tillstånd till att flytta de två obeliskerna från bänkkvarteren till koret. Oklart om obeliskerna flyttas ändå vid detta tillfälle eller om det sker senare.	Dalarnas museums arkiv.
1994	Kyrkporten målas om.	Dalarnas museums arkiv
1998	Installation av jordvärme. Installationen ersätter tidigare värmepanna.	Dalarnas museums arkiv
2008	Yttre renovering. Hela kyrkan målas om med linoljefärg från att tidigare ha varit målad med plastbaserad färg.	Dalarnas museums arkiv
2015	Taket målas om och nya fotrännor och snörasskydd tillkommer.	Dalarnas museums arkiv

Bänkarnas fotstöd har ett slitage som bli mer och mer tydligt ju längre fram i kyrkorummet bänkarna står. Ett exempel på patina.

Vissa dörrar i kyrkan har posthornshandtag som monterats upp-och-ned, sannolikt av misstag.

De flesta släta ytorna består av masonit.

Den ljusa och strama karaktären tillsammans med ornamentiken är typisk för nordisk klassicism.

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Idre kyrka är en kyrka från den moderna epoken som står på en gammal kyrkplats. Kyrkan är den fjärde i ordningen och den tredje på platsen och nyuppfördes på grund av den brand som förstört den tidigare kyrkan. Några större kontinuitetsvärden har dock inte kyrkan, men väl andra höga kulturhistoriska värden.

Kyrkobyggnaden är ett gott exempel på en enhetlig och välbevarad kyrka från det tidiga 1930-talet, då den nordiska klassicismen fortfarande var en vanlig stil för kyrkobyggnader. Idre kyrka är tidstypisk, och även i sin kyrkliga utformning klassisk med traditionella egenskaper som bland annat slutna bänkinredning och avskilt kor. Den tidstypiska, enhetliga och helt genomgripande stilen som kyrkan uppförts i ger den ett högt arkitektoniskt värde och ett arkitekturhistoriskt värde eftersom det är ett gott exempel på arkitekten Knut Nordenskjölds kyrkobyggnadskonst. Autenticitetsgraden är hög, liksom det pedagogiska värdet och kvaliteten.

Att kyrkorummets fasta inredning till stor del är byggd av masonit ger kyrkobyggnaden ett mycket högt byggnadsteknikhistoriskt värde som ett tidigt exempel på hur träfiberskivor kom till användning i sakrala sammanhang och i rum med höga krav på gestaltning. Företeelsen har även ett högt arkitekturhistoriskt värde eftersom den visar hur det nya materialet masonit, som fick sitt stora genombrott i Sverige vid Stockholmsutställningen 1930, omfamnades även av mer traditionell arkitektur och inte bara av funktionalismen.

Företeelsen att kyrkbänkarna är olika slitna beroende på hur nära koret de står är ett tydligt exempel på patina som dokumentvärde, eftersom det ger betraktaren möjligheten att förstå att kyrkan sällan varit helt fullbelagd och att bänkplatsernas attraktivitet ökat mer och mer ju längre fram bänkarna står. Företeelsen har en medelhög autenticitetsgrad och ett pedagogiskt värde.

Sammanfattningsvis har Idre kyrka ett högt kulturhistoriskt värde. Huvudmotivet är det höga arkitektoniska värdet, och ytterligare grundmotiv är arkitekturhistoriska värden och ett mycket högt byggnadsteknikhistoriskt värde. Förstärkande motiv är kvalitet, autenticitet och pedagogiska värden.

KÄLLOR

Otryckta källor

Dalarnas museums arkiv

Darphin, Jean-Paul, *Kulturbistorisk karakteristik, Idre kyrka*, 2005

Uppsala landsarkiv, Idre kyrkoarkiv, SE/ULA/10476

Tryckta källor

Ahlberg, Hakon, *Dalarnas kyrkor i ord och bild*, Kronvall information i samarbete med Västerås stifts information, Falun, 1996

Génétay, Cissela & Lindberg, Ulf, *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval [Elektronisk resurs] : grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014

Mora tidning, ”Idre nya kyrka i aska”, 11 november 1925

Unnerbäck, R. Axel, *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse [Elektronisk resurs]*, Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2002

<http://www.raa.se/publicerat/9789172096073.pdf>

